

*Останчук Г. О.  
Національний педагогічний університет  
імені М. П. Драгоманова*

## **ВНУТРІШНІ СИЛИ ІСТОРИЧНОГО РУХУ В ФІЛОСОФІЇ ІСТОРІЇ В. ЛИПІНСЬКОГО**

*Стаття присвячена філософській спадщині В'ячеслава Липинського, розумінню ним основних чинників історичного процесу. Історичний процес виступає як соціальне буття, як наслідок взаємодії людей, де має місце об'єктивна необхідність і суб'єктивістські прояви окремих осіб.*

***Ключові слова:** історичний процес, конструктивні та деструктивні чинники історії, світогляд, негативні форми історичного буття, ідея, слово, мораль, доля.*

**Вступ.** Філософські пошуки в царині особистісних і суспільних глибин людського буття завжди привертають увагу всіх дослідників. Не уникнув цього і В'ячеслав Липинський (1882–1931) як видатний історик, філософ, політик, письменник, громадський діяч, організатор в 1917 році Української демократично-хліборобської партії і автор її Програми.

Д. І. Чижевський – дослідник творчості В. Липинського вважає, що філософсько-історичні погляди вченого відбивають його світогляд. Аналізуючи основні поняття, що лежать в основі філософії історії вченого, ми стикаємося з оригінальністю думок і поглядів В. Липинського, “які він вживає для означення слів та термінів звичайних та широко розповсюджених” [8, с. 13]. На думку Я. Пеленського, президента Східно-Європейського дослідного інституту у Філодельфії, В. Липинський був одним з провідних істориків, філософів, політичних теоретиків ХХ століття [7, с. 125].

**Аналіз досліджень і публікацій.** Грунтовними дослідженнями творчості філософа займалися Т. Андрусак, С. Гречанюк, В. Потульницький, Л. Білас, Р. Залуцький, М. Русин та інші. Характерним є те, що сьогодні погляди українського філософа такі ж актуальні, як і тоді, коли він їх висловлював. Тому метою даної статті є аналіз та систематизація історіософської спадщини В. Липинського, розгляд його концепцій про філософію історії, історичний розвиток.

**Основна частина.** Наукова зрілість філософії В. Липинського проявляється в тому, що він зумів переосмислити добуту ним інформацію, творчо її обробити, спрямувати на розкриття суспільних суперечностей, процесів, проаналізувати боротьбу нового з віджитим, прогресивного з консервативним і викласти у своїх працях “З історії України”, “Україна на переломі”, “Шляхта на Україні”, “Хам і Яфет”, “Листи до братів-хліборобів”, “Релігія і церква в історії України” та інших.

В. Липинський вважає, що лише на певному етапі історичного розвитку, створивши національну культуру, індивід здатний оволодіти власне філософсько-світоглядними знаннями, що не означає відсутності всякого світогляду до вивчення філософії. Світогляд формується у людей на ґрунті їхньої життєдіяльності та пов'язаного з ним освоєння культури суспільства.

Світогляд – це особливе утворення людської свідомості, яке не зводиться до жодної з інших форм (у тому числі й філософії). Світоглядна свідомість є по-перше, формою суспільної свідомості людини, по-друге, способом практично-духовного освоєння світу. А оскільки функціональним центром світогляду є не знання, а самосвідомість, то й власне світоглядною постановкою проблеми є не питання про світ саме по собі, а питання про світ саме як світ людини. При цьому як свідомість не зводиться лише до знання (хай навіть теоретичного), так і цілеспрямована організація такої свідомості не зводиться до діяльності одного тільки понятійного мислення. Організація й життя світоглядної свідомості вплетені в безпосередній життєвий процес; вони характеризують гармонічну єдність усіх сутнісних сил людини – почуттів, розуму, волі, духовно-практичного досвіду. [4, с. 152] Тим то історіософські погляди В. Липинського викликають сьогодні гострий інтерес: вони оригінальні й висловлені досить чітко й повно.

Для нього ланцюги “подій взаємно забулюються й переплітаються, індивідуальний герой – “велика людина”, як і колективні герої – шляхта, козацтво є тільки “діючими силами”, акторами на світовій сцені. Хід історичного процесу – є випадковий, залежний від спонтанних “іраціональних хотінь і чинів одиниць та груп героїв”.

За В. Липинським, причинний зв'язок окремих ланцюгів подій, окремих каудальних процесів у рамках поодиноких комплексів дійсності не допускає якогось хаосу, в якому все можливе. Він вважає, “що світ є не тільки полем діяльності для геніальних індивідів, герої не є самоціллю історії: вони є скоріше представниками певних суспільних груп і політичних сил, що борються з іншими силами за належне їм місце у світі. Якщо вони можуть зробити більше, ніж інші індивіди, то тому, що вони зуміли викресати з себе величезні запаси енергії...” [2, с. 127].

Цікаво простежити зміну поглядів вченого на історію. Згідно з польським неоромантиком Станіславом Закшевським, лінія історичного процесу є ламаною і залежить від двох чинників: “підприємливих людей і пасивного суспільства”. Для німецької історичної школи історія – це арена для нічим необмеженого дерзання великих індивідів (“історію творять великі люди”). [2, с. 128]. Тим часом В. Липинський розглядає діяльність деяких людей на фоні соціальних процесів. При цьому питання про будуючі та розкладові процеси при вивченні творчої спадщини проявляються особливо яскраво, як тільки ми переходимо від слів до змісту. Це цілком розкриває своєрідність філософії вченого, для якого політика – це “... умілість використовувати порушуючи її громадських сил і вибору тих чи інших методів руху, стоїть в найтіснішій зв'язку з динамікою, як наукою про порушуючи сили і про форми руху. Взаємовідносини між ними можна б означити так, як відносини наук прикладних до наук загальних”. Він підкреслює: “Завданням моїм було вплинути на зміну способу думання пасивного “фаталістичного”, – мовляв, Україна сама зробиться – хотів дати спосіб думання активний, динамічний: що і як ми, українці повинні робити, щоб була, щоб здійснилася Україна” [1, с. 347].

В. Липинський іноді говорить про “катастрофічність” свого світогляду. Може

ліпше було б говорити про “трагічність”. Але та “катастрофічність” або “трагічність”, як ми кажемо, філософії історії В. Липинського є лише вираз релігійного характеру його світогляду. “Можливість історичних катастроф або трагедій обумовлена якраз тим, що бажання і стремління, що воля людська аж ніяк не є єдиним та рішачим фактором історичного процесу”. Для В. Липинського історія є, безумовно, “суд Божий”. “Стремління і боротьба людей та націй може бути засуджена на невдачу – це і є катастрофа”. Але що торкається історичного процесу в цілому, то філософія історії В. Липинського є максимально оптимістична. До речі – “...оптимістична є усяка справді релігійна філософія історії” [8, с. 59].

Вчений вважає, що людину не можна досліджувати у відриві від суспільства, але суспільні структури відіграють для історика тільки роль тла. “Типова пересічна людина або людська маса ... є в історичному процесі величезною наскрізь пасивною” [2, с. 11]. У В. Липинського при погляді на історичний процес формується повага до тих цінностей, що реалізуються в історичному процесі, до тих осіб і колективів, що є носіями цих цінностей. Історичний процес – як і усе соціальне буття, та і як увесь світ взагалі – збудований ієрархічно, тобто в ньому є вище і нижче, підрядне й пануюче, випадкове та історичне. Лише із вищого та найвищого можна зрозуміти нижче та підрядне.

Пізніше більшість філософів дійшли висновку, що єдність всесвітньо-історичного процесу проявляється в закономірностях суспільного розвитку як єдиного закономірного й суперечливого процесу, а наука вивчає закономірності просторово-часового розгортання всесвітньо-історичного процесу.

Історичний процес є наслідком взаємодії людей. Хоч людина у спадщину від попередніх поколінь одержує певні об’єктивні умови життя і діяльності, що створюються в процесі матеріального й духовного виробництва, вона виступає як об’єкт і як суб’єкт історії, як активна творча сила, що видозмінює історичну дійсність. Таким чином, у людині “розвивається її свідомість” яскравим проявом якої є вивчення історичного шляху людства.

В історичному процесі має місце як об’єктивна необхідність, що прокладає собі шлях через численність випадковостей, так і суб’єктивістські прояви окремих осіб, які не завжди вміють і можуть враховувати свідомо різні об’єктивні фактори. Вчені, особливо філософи, як правило, вивчають історичний процес у всій його багатоманітності й конкретності. Вони розглядають відповідний фактичний матеріал, простежують закономірності суспільного розвитку, роблять ті або інші висновки та узагальнення. Найчастіше об’єктом дослідження буває історія окремих країн і народів або конкретні події й періоди. У творчості В. Липинського багато уваги приділяється вивченню структурного розрізу суспільства, як за часів Богдана Хмельницького, так і сучасної йому України. Його цікавить не тільки життя гетьманів, але й простого хліборобського класу, Яфетів, Хамів, як він образно їх називав. “Лінію історичного процесу” Липинський уявляв собі як “... ламану, результатну обох згаданих чинників” [2, с. 12], тобто активних людей та пасивного суспільства.

В. Липинський не розвиває цієї точки зору систематично, а на цілій низці

прикладів демонструє її. Всі аналізи негативних сил та інтерпретація їх історичного типу збудовані у нього на цьому розумінні негативних чинників історичного процесу, як несамостійних, онтологічно нетривких та нестабільних наслідувань сил творчих та позитивних [2, с. 21]. Головним в історіософії є розрахунок з минулим, щоб на його підставі накреслити новий образ історії і філософії, як передумову суспільного й політичного відродження і перехід до будови національного життя на нових принципах.

Для В. Липинського ці сили не мають ніякої самостійності, не є активним чинником історичного руху, негативні сили дістають цілком своє буття, свої форми, свій зміст позитивних, негативні сили можуть існувати лише на ґрунті позитивних, як якісь збочення, пародії, карикатури творчих сил історії. Тому принципово неможлива перемога деструктивних сил над конструктивними.

Мислитель дає два пояснення історії. У першому все діється за Божим планом, має своє місце в ньому, свою функцію, у другому йдеться про старе, античне розуміння історії. Все, що діється випадково, богиня Фортуна приносить сьогодні щастя, а завтра відвертається й усміхається іншому; коло Фортуни постійно обертається і свідчить, що ніщо не є стійким: все зводиться до того, щоб уміти зловити нагоду, коли вона нав'яжеться. Слід відмітити, що перша концепція інтерпретує історію як процес, що має свій початок і кінець, у якому міститься його сенс; друга – як вічний коловорот, без початку і кінця, де все підлягає випадковості.

Новітня філософія історії, що постала в ХУІІІ ст., намагалась ці дві концепції розвинути і комбінувати. На думку В. Липинського, у розумінні Гегеля, в “партикулярних” цілях великих індивідів через “підступи розумності” знаходить врешті решт вияв волі світового духа, органами якого є великі індивіди. Згодом у марксизмі герої є довільно обраними виконавцями соціальних замовлень, що віддзеркалює фраза: якби цього не доконав “Х”, зробив би це “У”. З другого боку, Гегель вирішив, що дійсних героїв у нашу добу вже бути не може, вони належать до містичного віку, до “бездержавного стану” в якому етичне й справедливе залежить від суб'єктивності ще не виділеного з природи індивіда. Інакше, більш активне і творче розуміння героя пов'язується у В. Липинського з Фіхте, “для якого ідея, за здійснення якої саможертвенно змагається людина, переконана в її слушності, перетворює її на героя” [2, с. 130].

Як свідчить аналіз філософської спадщини В. Липинського, “спільною рисою історичних концепцій ХІХ ст. був їхній монокавзалізм, байдуже, чи двигунами історичного процесу вважали героїв, діалектику духа або продукційних сил, поділ праці, боротьбу класів або рас”. Тут відчувається вплив романтики... На ділі альтернатива між ірраціональною концепцією “великих людей” як рушійної сили історії і концепцією соціального детермінізму, яку відстоювали марксизм і позитивізм, була по суті тільки псевдо альтернативною. “Справжньою альтернативою до монокавзальних концепцій були концепції, відомі ще раніше в системах класичної рівноваги між різними чинниками чи тенденціями, які нав'язували до класичних узорів, збагачених згодом співжиттям християнського й античного світоглядів, як

також традицій давнього дуалізму, до якого в новітню добу нав'язав Декарт і Кант" [2, с. 131].

У розумінні В. Липинського світ є не тільки полем діяльності для геніальних індивідів, герої не є самоціллю історії: вони скоріше є представниками певних суспільних і політичних сил, що борються з іншими силами за належне їм місце в світі. Якщо вони можуть зробити більше, ніж інші індивіди, то тому, що вони зуміли викресати з себе величезні засоби енергії, які уможливили їм виконати надзвичайні речі. І далі вчений продовжує "... поодинокі "великі люди" і хотіння тільки формуються і репрезентуються: їх завданням є вести політичні сили, що за ними стоять до перемоги, організувати маси, які без їх співдії були б безликі й неспроможні що-небудь досягнути" [2, с. 131].

Усі інші чинники: економічні, культурні, психологічні, тощо – цікавлять В. Липинського як наскрізь політичну людину, хіба настільки, наскільки вони фактично впливають на хід політичних рішень. "Визначальною рисою героя, який формує історію, – на думку вченого, – є специфічне ставлення до своїх сподвижників і тієї суспільно-політичної сили, яку він репрезентує" [2, с. 132].

Перетворюючи "дійсність" на ідеї, трансформуючи її в сферу символів, мислитель інтерпретує її так, як це підказують йому його розуміння світу, знання історії та джерел, його інстинкт.

Для В. Липинського справжніми рушіями історії є розум і воля, злютовані в вогні енергійної індивідуальної свідомості, їх метою є здобути владу над людьми; для досягнення цього творча людина засновує організацію. Організація держав під приємними авантюристами, людьми сильними, створює в людських взаєминах насильство, що своєю чергою викликає рух на полі суспільних стосунків... Історія робиться там, де родиться держава [2, с. 301].

В. Липинський проаналізував багато фактів і прийшов до висновку, що найважливішою областю історії є політична діяльність. Історика, інакше як соціолога, цікавить "по-перше, сам факт повстання організації, її авторство, та, по-друге, кожна зміна в цій організації, що впливає з самоправної людської волі. Взаємовідносини різних суспільних верств, якщо вони не підлягають змінам, результуючим переважно з людської активності, мають для історика тільки невелике значення" [2, с. 301].

Оригінальне та плідне вирішення проблеми історичного розвитку української державності виростило на ґрунті історичних студій філософа. Ці історичні студії, разом зі студіями та міркуваннями над проблемами історичного життя народів і держав цілого світу, привели В. Липинського до того, що загальні питання філософії стали в центрі уваги його досліджень. При цьому питання про будуючі та розкладові процеси в житті народів та держав, про конструктивні та деструктивні фактори цього життя особливо хвилювали його. В. Липинський вважає: "... ідеї політичні не поширюються тому, що вони єсть найкращі об'єктивно. Ні один політичний пророк без зброї не перемагає. Зброєю ідеї політичної єсть не її об'єктивна вартість, а її здатність підіймати на діла тих, з чіми суб'єктивними хотіннями вона тісно зв'язана" [1, с. 320]. І далі мислитель продовжує: "... Пам'ятайте теж, що ідеологію і світогляд наш

не можна брати або відкидати по частинах. Світогляд – це не механічний зліпок цитат з недочитаних книжок, а виростає він з нашої минувшини, з цілого нашого життя. Тому його можна взяти або відкинути лише в цілості – таким, яким він є” [1, с. 322]. Хочеться звернути увагу на ті філософсько-історичні погляди, що лежать в основі світогляду В. Липинського, який вважає, що його книга “Листи до братів-хліборобів” – це не тільки політична програма, а перш за все світогляд. “Світогляд – значить спосіб думання. Я не збирався і не збираюся бути винахідником “доктрини”. Зрештою в політиці немає вже ніяких доктрин до винайдення. Всі вони – в тім числі і доктрина монархізму – старі як світ. Крім того, знаю, що можна комусь накинати якусь доктрину, не змінивши однак його світогляду” [1, с. 308].

Таким чином, В. Липинський виходить “не од інтуїції, а власне од науки, од логіки, од точної і пильної обсервації фактів життя і од здатності робити логічні висновки з цих фактів” [1, с. 126]. Він вважав, що тільки тут, в цій сфері громадського життя можливе повне панування раціоналістичних заходів науки, діалектики, логіки.

В його творах проаналізовані закономірності соціально-історичного розвитку, процес духовного прогресу, діалектику взаємозв’язку особи та суспільства, особи й культури чим зроблено певний вклад в українську філософську думку. Наукова зрілість філософії В. Липинського означає переростання в самому її методі інформаційного підходу в методологічний, що спрямований на розкриття суперечностей, реальних суспільних процесів, аналіз боротьби нового з віджитим, прогресивного з консервативним.

Риси наслідування прогресивних явищ та течій бачить В. Липинський в таких негативних формах історичного буття, як модерний капітал, інтелігенція, ця “здекласована, не продукуюча, безземельна та безверствна” пародія на аристократію, як література в її сучасній формі, що є лише безсилим наслідуванням традицій творчого слова.

В основу своїх конструкцій філософії історії В. Липинський кладе загальні філософські тези та схеми. Для нього характерним є деякий онтологізм. Він не задовольняється вказівкою на ті сили, що мають духовний, ідеальний характер, які є чинними в історичному процесі. Філософ вказує і на ту “матерію”, в якій ці сили “втілюються”, реалізуються. Тому поруч з “душею” історичного процесу В. Липинський ставить його “тіло”. Він шукає, наприклад, форми “виявлення несвідомої, містичної, ірраціональної волі народу до вільного незалежного існування” [1, с. 84]. Поруч з “моральними” силами стоять у нього “матеріальні” відносини, які знаходять вираз у статистиці громадського життя: в тім, що вже створено людським духом з пасивної матерії. Проте “без розвитку громадської моралі нема розвитку техніки матеріального життя, без розвитку техніки матеріального життя нема розвитку громадської моралі”, без “відродження віри”, без “пориву духа” створення вищої техніки і вищої матеріальної культури для нього не є можливим.

На думку В. Липинського, зміна “громадського існування”, “матеріального життя” суспільства об’єктивно веде до відповідних змін ідеології. Тому для нього є неможливим усяке романтичне захоплення старовиною, її ідеалізування. “Їдучи на

мотоциклі з газетою в кишені, старих дум запорізьких творити не можна... Але кожний час творить нові ідеї. Коли зараз неможливо творити козацьких дум, то “той самий дух громади – нації може творити тепер ідеї – думи інші” [1, с. 348].

Може здатися, що це є релятивізм, тобто визнання, що кожен час та кожна нація має свою правду, а загальної правди немає і не може бути. В. Липинський відповідає на такий сумнів словами, що сформовані зовсім інакше, але нагадують спробу вирішення тієї ж проблеми Гегелем. “Правда громадського життя, читаємо в “Листах до братів-хліборобів”, – як і всяка правда є одна. Але пізнати її можна з різних боків і в різних проявах, в залежності від того, з якого становища на неї подивитися і який, відповідно до цього становища, – реальний ужиток з пізнаної правди робити” [1, с. 353]. Реальне життя сповнене недоліків і вимагає боротьби. Воно потребує не ідеального споглядання дійсності, а активного її перетворення. Для цього необхідно, в першу чергу, формувати об’єктивно правильний світогляд (спираючись на факти, знання головних чинників історичного процесу і його основних закономірностей).

Поняття філософії історії В. Липинського виступають особливо яскраво, якщо ми звертаємося до таких з них, як ідея, слово, мораль, доля. Мислитель вважає, що ідеї безнастанно відтворюються в історичному процесу, щоб знову поступитися місцем іншим. “Ідеї з неба не спадають, а творяться людьми і для людей, Вони виростають із стихійного матеріального життя і визначаються найглибшою основою громадського існування людства” [3, с. 224].

Слово відіграє, на думку В. Липинського, надзвичайну роль, як у ніякій іншій системі філософії історії. Людська маса живе і керується “стихійним, підсвідомим ірраціональним хотінням”. Вона мусить бути сформована в живім усвідомленні слова, здатним порушити “стихійне хотіння людей”. Це усвідомлення зв’язане з виявленням хотіння у вигляді прибраного в словесну логічну форму “образу”. Сформульований у слові усвідомлюючою працею письменників образ стихійних соціальних бажань даної групи будить серед неї дримаючі досі в підсвідомості бажання. Слово є так само динамічне, так само повинно постійно відтворюватись знову, пристосовуючись до змін соціальних, політичних, взагалі кажучи – до історичних процесів, як і традиція, як і ідеї. “Слово, коли воно має бути творчим, повинно служити життю, а не безплідно намагатись нагинати життя до своїх законів. Закони слова: закони логіки, закони діалектики тільки тоді можуть придбати творчу силу, коли вони служать не самим собі, а тому ірраціональному, нелогічному, стихійному хотінню, з якого родиться все життя, а в тім числі і саме слово” [3, с. 229].

Як бачимо, ми зустрічаємо у В. Липинського дійсно культ слова, величезну пошану до нього як до велетенського знаряддя людської думки та волі. Тому для В. Липинського “літератори” – люди, в негативному значенні, що зловживають словами і роблять із найбільшого та наймогутнішого знаряддя історичного руху засіб служити своїм егоїстичним та дрібним інтересам.

Філософ часто підкреслює значення моралі і моральних основ суспільного життя та політики, вживає іноді слова “моральний” у тому значенні, в якому вони вживаються у французькій мові – як синоніми слова “духовний”, в протиставленні

“матеріальному”. Ми користуємося далі, розуміється, лише тими місцями, в яких В. Липинський вживає слова “мораль” в етичному сенсі. Мораль є передумовою “сили й авторитету”, “здоров’я і сили” в політичному будівництві. “Підстави усякого організованого громадського життя: почуття законності і громадської моралі існують ще в нашій нації” [3, с. 231]. В. Липинський говорить постійно про “моральне здоров’я”, “політичну чесність” і т.ін. З його точки зору не ті політичні сили, організації, групи мають більше значення, більші впливи, перед якими стоять морально легші, простіші завдання, а якраз навпаки – складність завдань, високі моральні вимоги, що стоять перед тією, чи іншою політичною групою, є скоріше симптомом вищого признання цього політичного угруповання або течії. Як в слові кристалізуються внутрішні сили історичного руху, так само вони виявляються в моральних вимогах, моральних нормах кожного часу.

В. Липинський стоїть на діаметрально протилежному до розповсюдженого серед позитивістів погляді, що в суспільстві все відбувається згідно з принципом найменшої витрати енергії. На його думку, навпаки, найвище напруження сил, енергії, волі є основним принципом історичного процесу та історичної творчості. Цей волюнтаризм В. Липинський протиставляє фаталізмові. Це значить, що для нього визнання волюнтаризму є визнання активної, творчої ролі людського індивідуума в історичному процесі. “Стремління”, “бажання”, “хотіння” людини і людських груп не завжди свідомі і ясні самим людям та їх групам, бо люди, а не сили, будують історію.

Досліджуючи вічну проблему людини, різні філософи виходили із безмежно різноманітних людських цілей і вважали, що людина є продуктом історичного розвитку. Людини немає без особистості, особистості немає без суспільства і держави, але й суспільство й держава не існує поза історією. Вся історія є нічим іншим як рухом до свободи. Основний зміст людської історії – у прагненні до свободи, свободи, що досягалася на певному етапі розвитку, і тоді знову наступав новий період історії. Суспільство – це об’єднання індивідів, яке тримається переважно на їхній свідомості. “Завданням моїм, – пише В. Липинський, – було вплинути на зміну способу думання, світогляду...” [5, с. 63].

В. Липинський дає синтез історії України середньої та нової доби. “Подивімося на історію України, – пише він, – Приходять в дикі запусені степи перші піонери – “романтики”. Відвагою і працею заводять перше господарство, odkривають землю, молоком і медом пливучу. На запах цієї землі вилазять зараз скрізь із своїх нор “практики”. Вони усувають “романтиків”, починають палити ліси та поташ, заводять на Україні анархію і безладдя і кінчають свою “практичну політику” руїною... “Практики” сидять по “спіклах” з гнобителями, сміються з шалених дум і кепкують з “романтиків”. Починають здійснюватися мрії – і ролі змінюються. Геть “романтиків” – до практичної політики. І козаччина Богдана Хмельницького перемінюється в “малоросійських” лбюдолизів, Мамаїв-вошобойців і ліврейних лакейчуків. З Могиллянської академії робиться школа плазунства. Великі замисли Рутських вінчаються “доместикованою” унією. З незалежної України робиться УРСР. З гетьманської ідеї – скоропадщина. Маємо ще одну типову для України перемогу типу



примітивного реаліста над типом ідеаліста” [3, с. 225]. Ці слова актуальні не лише для минулого, але й для сучасного України з теперішніми “примітивними реалістами”.

В. Липинський наближається до погляду на те, що національна індивідуальність не є певна психічна характерологічна даність, а скоріше “продукт історичного процесу соціального життя”. Філософія історії мислителя має виразне світоглядне забарвлення. Почуття вічних цінностей у вченого тому має значну роль, що якраз воно надає філософії історії специфічний характер. Почуття вічних цінностей, що стоять над історичним процесом, як вічні, незмінні, нерухомі провідні цілі, рятують людину. Поверховий оптимізм є неможливий для того, хто знає, що всі зусилля та добрі наміри людини реалізуються лише тоді, коли вони відповідають божественному плану історичного процесу. Безнадійний песимізм не в змозі опанувати тим, хто вірить, що історія не є безглуздий перебіг безмістовних подій, що людство має на землі вищу мету, що певний рух історії здійснює вищу правду.

Основний зміст філософії історії В. Липинського при погляді на історичний процес викликає почуття поваги до цінностей, осіб і колективів, що є їх носіями. Вчений прийшов до висновку, що історичний процес, як і все соціальне буття, та і як весь світ взагалі, збудований ієрархічно, себто в ньому є вище і нижче, підрядне й пануюче, випадкове та історичне.

На розвиток ідей та концепцій В. Липинського значний вплив зробило краківське середовище, польська культура та історіософія. Однак було б помилковим намагатися пояснити структуру його світогляду чужими впливами або студіями. Вони тільки надали йому відповідні аргументи, навчили методики дослідження. Самого розуміння світу, разом з його етично-моральними вартостями, вони йому не дали. Ці вартості, що скеровують людське життя, за В. Липинським, людина частково одідичує, а частково отримує разом з ментальністю свого народу. Боротьба різних етик і моралей має не тільки історичний, але й філософський аспекти. Це – “вічний конфлікт, що завжди актуалізується, особливо за так званих переломних діб. Його причиняють два принципи, що взаємно викликають один одного: а) принцип національний або територіальний, і б) принцип інтернаціонально-космополітичний” [7, с. 127].

Якщо перший принцип – територіальний заступає Україна, що прагне знову визволитися від чужого ярма, то другий – інтернаціональний заступає космополітична й гнобительська Російська імперія. В. Липинський бачить себе в цій боротьбі “разом з повстанською Україною, з мораллю шляхтича-воїна з особистим гонором, чесністю, вірністю”. Водночас він не приховує того, якою незрозумілою є для нього “мораль колишньої космополітичної шляхти – магнатерії Речі Посполитої та сучасної російської космополітичної охлократії з характерним для неї егоїзмом, безпринципністю, хитруванням, підлабузництвом, кар’єризмом” [7, 130]. До таких висновків прийшов мислитель не відразу, а вивчивши багатий фактичний матеріал приватних архівів, що були мало кому доступні.

В. Липинський добре знав ціну встановленій даті, уточненому числу, з’ясованій послідовності. Він прагнув реставрувати всю композицію подій, хоч окремих фактів часто бракувало. Він прагнув збагнути закони, хоч все минуле вважав фаталістично

запрограмованим.

Цікаво простежити зміни світогляду В. Липинського. Очевидно, в своїх політичних поглядах він стояв, певною мірою, на позиціях романтизму. Про це свідчить проголошення ним культу сили і великої людини. У ранніх творах він ще визнавав роль і внесок “безіменних людей”, але в “Україні на переломі” і в “Листах до братів-хліборобів” вони вже – “чернь”. Богдан Хмельницький для нього “потужний, Богом посланий Гетьман”.

Новим на той час було те, що прославляючи Гетьмана Богдана Хмельницького як одного з найвидатніших державних діячів в історії України з огляду на його політичні, військові та організаторські здібності, В. Липинський створив довкола його особистості міф великої людини, що було засобом розбудити національну й історичну свідомість українського суспільства. Пізніше він відійшов від неоромантичного, ідеалізуючого підходу до історії, в тому числі від перебільшення ролі видатних осіб в історичному процесі, і змінив його на соціологічний та теоретико-політичний аналіз співвідношення між державою, елітою і суспільством.

Відмічаючи деструктивну, несвідому й руйнівну силу юрби, мислитель не визнавав конструктивної, самоорганізуючої сили мас, їхнього прагнення не так до руйнування (до руйнування прагне гірша їхня частина), як до створення ліпших суспільних умов, що ґрунтуються на закономірному потягу до рівності і свободи. Хоч він любив свій народ, але все-таки не вірив у “добро та правду” арифметичної більшості, а вважав, що вона “чернь”, “бидло”, не здатне до самостійної акції [6, с. 147].

Цікаве ставлення у В. Липинського до партії. Він вважав, що українство має організуватися не в партії, а в органічні класові й професійні з’єднання. Цю засаду ми також бачимо втіленою в наші часи: створення селянських спілок фермерів, руху козацтва, руху як з’єднання інтелігенції тощо.

В. Липинський був першим і мабуть єдиним українським історіософом, котрий здійснив науковий систематичний аналіз таких складних категорій філософської науки, як нація, аристократія, інтелігенція, шляхта, верства, еліта, хліборобський клас і цим самим зробив значний внесок у розвиток світової філософської теорії взагалі й української філософії як науки зокрема. Вчений формулює своє власне розуміння нації, яке ґрунтується на територіальному принципі. До часу появи творів В. Липинського серед української інтелігенції беззастережно панував народницький погляд на етнічне поняття нації, основним критерієм якого була мова. Він вводить нове розуміння нації, користуючись політико-національним принципом, що послідовно приводить до вимоги державності для України. На його думку, всі мешканці української землі незалежно від соціальної належності, віровизнання, етнічного походження, мови, культури мають бути повноправними громадянами української держави. Він приходить до висновку, що нацією не є громадянство або якась одна його частина: селяни, інтелігенція, пролетаріат чи держава. До нації, як основного компоненту історичного процесу, В. Липинський відносить верству, яка в свою чергу складається з інтелігенції, аристократії, еліти та хліборобського класу.

Проте він не проводить чіткої грані між ними. Згідно націотворчій концепції мислителя шляхта і хліборобський клас покликані завжди бути статичними елементами провідної верстви.

Водночас він вважає, що в історії активно діють лише окремі індивідууми (еліта), а не нація в цілому. Якщо за феодалізму еліта ідентифікується з певним станом, то в ХІХ ст. цього вже не спостерігається. Як бачимо, класовий егоїзм В. Липинського (виключно шаблонне ставлення до панства) зумовлений не його шляхетськими амбіціями, а знанням історії, об'єктивною оцінкою ролі української шляхти, поміщиків та інтелігенції в історичному процесі.

Таким чином, в основі філософії історії вченого лежать нові підходи до нації, класу, верстви та інших прошарків суспільства. Багато уваги приділено розгляду різних впливів на розуміння історичного процесу, дано аналіз структури тогочасного суспільства. В. Липинський вважає, що головним в історіософії є розрахунок з минулим, і на його підставі потрібно накреслити новий образ історії й філософії. Тому він детально вивчив невідомі факти історії, творчо їх проаналізував і зробив відповідні висновки, які тільки частково були сприйняті його сучасниками й нащадками.

Проаналізувавши закономірності соціально-історичного розвитку, філософ показав складний процес відродження нації, акцентував увагу на її структурних елементах, ввівши при цьому нове трактування понять (верства, інтелігенція, аристократія, хліборобський клас).

У своїй останній праці “Листи до братів-хліборобів” В. Липинський дає в кількох рядках так би мовити витяг, резюме своїм історико-філософським поглядам: “...навіть найтрудніше завдання може бути виконане, коли єсть: стихійне, вроджене хотіння, ясна ідея, усвідомлюючи хотіння, воля та розум, потрібні для здійснення ідей; і любов до людей та до землі, серед яких і на якій має здійснитися дана ідея” [1, с. 469].

### *Література:*

1. *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму / В. Липинський. – К., 1995 – 471 с. – ISBN 5-7702-1127-X.
2. *Липинський В.* Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького / В. Липинський. – Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. К. Липинського. – Т. 2. – Філадельфія, 1980. – 802 с.
3. *Липинський В.* “Нова зоря” і ідеологія гетьманців / В. Липинський // Діло. – 1929. № 6 (18 липня). – С. 220-234.
4. *Маланюк Є.* Нариси історії нашої культури / Є. Маланюк // Дніпро. – 1991. – № 1 – С. 148-177.
5. Матеріали наукового семінару “В’ячеслав Липинський: між історією і сучасністю”. До 125-річчя з дня народження В’ячеслава (Вацлава) Казимировича Липинського (17 квітня 2007 року). – Полтава: ПолтНТУ, 2007 – 125 с. – ISBN 966-616-037-4.
6. *Пеленський Я.* Вячеслав Липинський – засновник державницької школи у українській історіографії / Я. Пеленський // Український історичний журнал – 1992. № 2 – С. 139-151.
7. *Пеленський Я.* Вячеслав Липинський / Я. Пеленський // Зустрічі. – 1989. – № 2 – С. 125-134.
8. *Чижевський Д. І.* Вячеслав Липинський як філософ історії / Д. Чижевський // Філософська і соціологічна думка. – 1991. – № 10. – С. 52-67.

*Annotation*

**Ostapchuk Galyna** *Internal forces of historical movement in V. Lyppynskyu's philosophy history.* The article is dedicated to the philosophical heritage of V. Lyppynskyu, his understanding of the main components of historical process the historical process appears as a social being as a result of people reciprocity with objective necessity and subjective actions of individuals taking place.

**Key words:** historical process, constructive and destructive components of history, world outlook, negative forms of historical being, idea, word, moral, fortune.

**Павлишин Л. Г.**  
*Тернопільський національний педагогічний університет*  
*ім. Володимира Гнатюка*

**ІНДИВІДУАЛІЗМ  
ЯК ОСНОВА ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ  
У ФІЛОСОФІЇ Ф. НІЦШЕ**

*У статті досліджується роль індивідуалізму у процесі удосконалення людини, розвитку її фізичних, духовних та інтелектуальних можливостей у філософії Ф. Ніцше.*

**Ключові слова:** Ніцше, соціалізм, демократія, добро, зло, особистість.

**Вступ.** Духовну кризу суспільства наприкінці XIX століття Ніцше передчував одним з перших ще у XIX столітті. На жаль, сучасники ставились до його передбачень з великим страхом та сумнівом. “Панівні класи, для яких він говорив і писав, ще не відчули духовної пустки, їхні ідеали ще не пройнялись відчаєм, песимізмом і безперспективністю існування” [1, с. 129]. З болем у серці Ніцше спостерігав сумну картину знецінення особистості, її нівелювання, обмеження інтересів. Він прагнув розвіяти пасивність та природну несміливість людини. Ніцше хотів, щоб особистість здобула віру в себе та власні сили. Втеча від реального життя не змогла б вирішити проблем тогочасної людини. Тільки сильні досягають успіху, проявляють себе, йдуть вперед, не озираючись назад.

**Основна частина**

Ніцше не тільки порушив питання стосовно гуманності людської сутності, а й прагнув її переосмислити та переоцінити по-новому. Доречним було трактування даної проблеми: людина відрізняється від тварини не здатністю до розумового мислення чи вмінням виробляти знаряддя праці, а характером самого життя. Якщо раніше вважали, що людина виокремилася з тваринного світу завдяки вірі в авторитет Бога, який вказував їй хто вона і як повинна жити, то із смертю Бога особа втратила своє місце між Всевишнім та твариною. За даних обставин людина може лише покладатись на власну волю, знаходитись у ситуації, коли потрібно обирати одне з двох – підніматись до надлюдини чи повертати назад до стадної тварини, деградувати. Остання можливість стала згубною у тогочасному суспільстві: людина нівелює так, як це було у тваринному світі. Ніцше хотів, щоб особистість самостверджувалась, стала людиною у повному значенні цього слова. Німецький